

DOI 10.36074/grail-of-science.10.11.2023.18

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕФЕРЕНДУМУ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Ведькал В.А.,

канд.іст.наук, доцент,

доцент кафедри європейського та міжнародного права

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

Віннік А. А.

здобувач вищої освіти юридичного факультету

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

Бочкова М. Д.

здобувач вищої освіти юридичного факультету

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

Анотація. Ця стаття присвячена аналізу правового регулювання референдуму в зарубіжних країнах. Визначено, що тема референдуму є дуже актуальною, оскільки безпосередня демократія та громадська участь у прийнятті рішень є важливими принципами сучасного демократичного суспільства. З'ясовано, що референдуми мають бути проведені з дотриманням певних правил, що гарантують прозорість, законність та демократичність процесу. Встановлено, що правове регулювання референдуму включає в себе встановлення процедур проведення, визначення прав громадян, встановлення кворуму, забезпечення відкритості інформації тощо. Досліджено різноманітні підходи до організації та проведення референдумів у різних країнах та висвітлено ключові аспекти, які впливають на їх ефективність та легітимність. Проаналізовано роль референдумів у прийнятті важливих політичних рішень та їх вплив на демократичні процеси в зарубіжних країнах. Розглянуто вплив результатів референдуму на процеси прийняття рішень у країнах з різними політичними системами. **Ключові слова:** референдум, пряма демократія, безпосереднє народовладдя, зарубіжні країни, міжнародне право.

Стаття 21 Загальної декларації прав людини гарантує, що кожна людина має можливість приймати участь у керівництві своєю країною, будь то безпосередньо або через вільно обраних представників [1]. Участь у керівництві справами держави не може здійснюватися без вираження своїх поглядів та переконань, і ця можливість тісно пов'язана з цим правом. З іншого боку, вираження позицій громадян і суспільства загалом часто знаходить своє відображення у рішеннях, які приймаються шляхом реалізації такої форми прямого народовладдя, як загальнодержавний референдум.

Декларація про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати та захищати загально визнані права людини та основні свободи, яка була прийнята у 1998 році, містить положення, що кожна людина має право, як індивідуально, так і спільно з іншими, мати реальний доступ на недискримінаційній основі до участі у керівництві своєю країною та управлінні державними справами [2].

Політика в будь-якій сучасній демократичній державі повинна бути організована так, щоб сприяти закріпленню та розвитку організаційно-правових, політичних та ідеологічних принципів здійснення та забезпечення безпосереднього вираження волі громадян. Головна увага повинна бути приділена не виправданню відмови від використання референдуму як інструменту, а скоріше на здоланні негативних аспектів цієї форми прямої демократії.

Референдум є важливою історично сформованою самостійною формою безпосередньої демократії, яку не можна замінити або взаємозамінювати іншими методами прямої участі населення в розв'язанні важливих питань у сфері державного та суспільного життя.

Референдум, як один з інститутів народовладдя, має ключове значення для конституційного розвитку сучасних держав і спрямований на забезпечення безпосередньої участі громадян у прийнятті найважливіших рішень у сфері державотворення. Державна влада і місцеве самоврядування можуть успішно виконувати свої функції лише при наявності розвинутих інститутів прямої демократії [3, с. 119].

Певні аспекти референдуму були предметом аналізу у роботах науковців, таких як С.А. Авак'ян, А. Дюнан, В.Ф. Котко, В.Н. Мамічев, В.Ф. Погорілко, Г.В. Сінцов, В.Л. Федоренко, В.М. Шаповал та інших.

Референдум, що походить від лат. слова «referendum» (те, що має бути повідомлено) – це голосування виборців, за допомогою якого ухвалюється певне рішення на державному або місцевому рівнях.

Батьківщиною референдуму вважається Швейцарія, в якій така форма народного волевиявлення застосовується з XV століття.

Поставлені на альтернативне голосування запитання або сукупність запропонованих варіантів запитань і відповідей називається формула референдуму.

Його запитання містять у собі позитивну або негативну відповідь особи, або вибір із декількох варіантів вирішення. Ухвалюється саме те рішення, що отримало найбільшу кількість голосів відносно інших варіантів.

У широкому розумінні референдум може бути визначений як голосування, під час якого всі громадяни мають право взяти участь і проголосувати щодо певного питання. Це включає ініціативу з боку органів влади або громадянського суспільства.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «референдум» належить до нової суспільно-політичної лексики. Автори словника вказують, що життєво важливим функціонуванням цього терміну в реальному мовленнєвому процесі було визнано введення терміна до академічного лексичного складу української літературної мови як одного з

основних активних термінів сучасної науки. Таким чином, референдум, зокрема, політичний, - це всенародне опитування з найбільш вагомих питань суспільного життя [4, с. 1218].

Загалом країни Європейського об'єднання намагаються розробити єдино визначені стандарти для умов проведення референдумів і розширити область їх застосування на наднаціональному рівні.

Якщо врахувати, що офіційним початком Європейського Союзу є Маастрихтський договір (The Treaty of Maastricht) від 7 лютого 1992 року (з пізнішими змінами і доповненнями в інших міжнародних договорах), то його підписання державами-членами передбачало проведення референдумів в значній кількості країн, таких як Данія, Норвегія, Швеція, Франція, Ірландія, Чехія, Литва, Словаччина, Мальта, Угорщина, Естонія. У інших країнах рішення щодо ратифікації договору було прийняте парламентами, як от в Італії, Іспанії, Португалії, Греції, Бельгії, Люксембурзі. Таким чином, інститут національних референдумів можна вважати однією з основ створення Європейського Союзу (далі - ЄС).

У світі можна простежити позитивну динаміку стосовно використання загальнонаціональних референдумів як форми прямої демократії. Наприклад, за висновками вивчення даного питання Батлером Д. та Ренні А., можна простежити зростання застосування механізму референдуму в різних країнах, зокрема у другій половині минулого століття [5]. У цілому, в ХХ столітті було проведено 845 загальнонаціональних плебісцитів [6, с. 15]. Переважно референдуми, у тому числі й місцеві, проводяться в країнах з історичною традицією референдної демократії, наприклад у Швейцарії, США та Франції. Також, референдуми проводяться у тих країнах, які в силу географічного фактору і, зокрема, своїх відносно невеликих розмірів є найбільш адаптованими для цієї форми демократії, наприклад, Швейцарія, Італія, Ліхтенштейн, Уругвай, Литва, Латвія, Угорщина [7].

Уперше поняття «референдум» був вжитий у відповідних цілях у конституціях і законодавчих актах Швейцарії, Франції та США. Саме ці країни прийнято вважати такими, що мають найбільш розвинені традиції референдної демократії. Виходячи з цього у доктрині конституціоналізму традиційно розрізняють три основні моделі референдумів: швейцарську, французьку (Бельгія, Люксембург, Нідерланди) та американську (федеративні держави Латинської Америки - Аргентина, Бразилія, Мексика) [8].

Виходячи з вищезазначеного, референдуми є важливим інструментом прямої демократії, що дозволяє громадянам вирішувати питання важливі для їхнього суспільства. Особливості проведення референдумів можуть варіюватися залежно від країни.

Швейцарія є відома своєю довготривалою традицією проведення референдумів. Тут регулярно організуються національні та регіональні референдуми з різних питань, включаючи конституційні зміни, законодавство, фінансові питання тощо. Жодна інша країна світу не повторила феномен швейцарського референдуму, який найбільше відповідає концепції народного суверенітету Ж.-Ж. Руссо. Вона характеризується такими особливостями: по-перше, за своїм змістовним наповненням дана модель включає широке коло

питань, як на національному, так і на місцевому рівнях. У Швейцарії проводяться майже всі види референдумів, відомі на сьогоднішній день у світі. Однак, винесення питання на референдум не означає його автоматичну легітимізацію. По-друге, швейцарська демократія є різноманітною не тільки за своїм змістом, але й за формами та видами вираження, включаючи конституційну, законодавчу, адміністративну, міжнародну, соціальну та інші (за винятком інституційної); загальнонаціональні та кантональні референдуми; обов'язкові та консультативні; обов'язкові та факультативні та ін. По-третє, високий рівень референдної демократії у Швейцарії, а також її результативність, зумовлені відповідним рівнем політичної та правової культури її учасників. Так, серед дослідників цього питання поширеною є думка, що референдуми для швейцарців являється способом життя [9].

Велика Британія також проводить референдуми з важливих питань. Найвідомішим прикладом є референдум 2016 року щодо виходу Великої Британії з Європейського союзу, відомий як Brexit. Результат цього референдуму призвів до прийняття рішення про вихід країни з ЄС.

Референдум про Brexit мав значний вплив на політичну та економічну ситуацію не тільки у Великій Британії, але й у всій Європі. Він спричинив значні зміни у внутрішній політиці, дипломатичних відносинах та економіці Великої Британії.

Варто відзначити, що референдуми в Великобританії не є частим явищем. Проведення референдумів зазвичай відбувається у випадках, коли є важливі конституційні або політичні питання, які вважаються необхідними для вирішення через пряму демократію.

В Ірландії проводилися референдуми, що стосувалися таких питань, як легалізація одностатевих шлюбів, права на аборти, реформа конституції тощо. Ці референдуми мали значний вплив на суспільство та законодавство Ірландії.

Французька модель прямої демократії має свої особливості. Вона, в першу чергу, на відміну від швейцарської моделі, вона має чітко окреслене доктринальне підґрунтя, яке отримало своє політико-правове обґрунтування у XVIII - першій половині XX століть. По-друге, зміст референдної демократії у Франції традиційно визначається питаннями легітимації конституції та законів, а також довіри (недовіри) до глави держави. На практиці, ці питання нерідко є взаємопов'язаними і, прямо чи опосередковано, торкалися конституційної реформи та підтримання громадянами конституційних ініціатив французького президента. Таким чином, за останні двісті років у Франції змінилося шістнадцять конституцій, то недивним є те, що дану державу називають «лабораторією конституцій», а французів в свою чергу – «великими споживачами конституцій».

Характерною рисою французької моделі є також і те, що у Франції, як і в Швейцарії, склалася стійка традиція використання цієї форми прямого правління, яка вказує на усталеність та об'єктивність. Високий ступінь громадської правосвідомості дозволяє констатувати про критичний характер його результатів, які не завжди співпадають з очікуваннями його ініціаторів. Наприклад, Ш. де Голль, що прийшов до влади на хвилі успіху конституційного референдуму 1958 року, був вимушений подати у відставку внаслідок виступу

громадян проти його ініціатив парламентської та муніципальної реформ, а також проти його політичного курсу в цілому.

Важливо зауважити, що кожна країна має своє власне законодавство та процедури щодо проведення референдумів. Правила щодо тематики, ініціативи, порядку проведення та прийняття рішень можуть відрізнятися залежно від конкретної країни.

Отже, можна зробити висновок, що референдум є важливим інструментом безпосередньої демократії, який дозволяє громадянам брати участь у прийнятті важливих рішень, що стосуються суспільства та їхнього життя.

На міжнародному рівні, особливо в країнах Європи, спостерігається помітна тенденція до все ширшого використання референдумів у практиці управління державою. Навіть такі країни, як Великобританія, яка раніше відзначалася концепцією «верховенства парламенту», зростає зацікавленість до використання референдумів для легітимації важливих рішень. В цьому контексті ідеї прямої демократії набувають подальшого поширення та практичного втілення, а концептуальні розробки фахівців з прямої демократії, які ще 20–30 років тому здавалися неможливими, сьогодні стають невід'ємною частиною національного конституційного законодавства багатьох країн.

Таким чином, питання референдуму є актуальним та важливим аспектом політичної системи багатьох країн світу. Подібно до України, в інших країнах існують різні підходи до організації та проведення референдумів. При цьому кожна країна має свою унікальну систему правового регулювання цього інструменту демократії, враховуючи власну історію, політичну культуру та потреби свого суспільства.

Важливим фактором є те, що багато країн встановлюють певні обмеження та умови для проведення референдуму, а також визначають питання, які можуть бути піддані народному голосуванню. Це свідчить про бажання зберегти баланс між прямою демократією та репрезентативною системою влади.

Країни надають вагомого значення результатам референдумів, оскільки вони можуть мати серйозні наслідки для політичної стабільності та суспільного розвитку. Правове регулювання референдуму спрямоване на забезпечення чесного, відкритого та демократичного процесу, де громадяни можуть виразити свою волю.

У світлі дослідження правового регулювання референдуму в зарубіжних країнах можна побачити різноманітність підходів та інноваційні рішення, які можуть бути корисними для вдосконалення законодавства про референдум в Україні.

Список використаних джерел:

- [1] Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
- [2] Декларація про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати та захищати загально визнані права людини та основні свободи від 09.12.1992. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/191048__191113
- [3] Равлюк А. Г. Міжнародні засади проведення загальнодержавного референдуму. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2020. Серія ПРАВО. Випуск 62 с.116-121.

- [4] Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
- [5] David Butler and Austin Ranney (ed), *Referendums around the world: the growing use of direct democracy* (AEI Press 1994) p. 4–6.
- [6] Лоуренс ЛеДюк, *Учасницька демократія: референдуми у теорії та на практиці*. Ткачук Р. перекл з англ. Харків. Центр Освітніх ініціатив. 2002. 160с.
- [7] Масич В. Референдум як інструмент зворотного зв'язку: світові тенденції та Україна. *Держава і право*. 2011. Випуск 52. С. 680-683.
- [8] Оніщук М. Типологія референдної демократії: швейцарська, французька та американська моделі референдної демократії. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2010. Вип. 1. С. 5-15.
- [9] Матвєєва Т. Референдуми – спосіб життя швейцарців. *Міжнародне життя*. 1995. №5 с. 86-91.